

Werk in uitvoering

OP WEG NAAR GEÏNTEGREERDE SPECIAAL (BASIS)ONDERWIJSKLASSEN

Steeds meer scholen voor speciaal- en speciaal basisonderwijs (so-sbo) werken intensief samen en geven les in geïntegreerde groepen. Dat doet een beroep op competenties van leraren én leerlingen. Wat zijn de gevolgen van het werken met gemengde so-sbo-groepen voor leraren, ondersteuners, leerlingen en ouders?

CHRISTY TENBACK EN ANKE DE BOER

De vijfjarige Sara zit op een school voor speciaal onderwijs (so), voorheen 'cluster 4'. Ze heeft autisme. Als er plotseling iets verandert in de klas, kan ze zo boos worden dat ze haar potloden van tafel gooit en gillend door de klas rent. Ook Joost van vier zit in een klas voor so, op een school die we vroeger een zml-school noemden. Hij heeft een verstandelijke beperking. Het leren gaat langzaam en Joost is snel angstig, vooral als anderen onvoorspelbare dingen doen. Kevin, zeven jaar, zit vanwege zijn ADHD en dyslexie op een school voor speciaal basisonderwijs (sbo). Door zijn impulsiviteit en leerproblemen kon hij niet meer meekomen op zijn reguliere basisschool. Als Kevin de leerstof niet begrijpt, roept hij hard en maakt de hele klas aan het lachen. Zie hier drie leerlingen met verschillende ondersteuningsbehoeften. Alle drie ontstijgen ze de mogelijkheden van de ondersteuning op de reguliere basisschool en hebben ze een plek gekregen op een school voor speciaal (basis)onderwijs. Maar hoe gaat het als deze drie leerlingen les krijgen in één klas, een geïntegreerde klas voor gespecialiseerd onderwijs? Wat vraagt dit van leraren, ondersteuners, ouders en leerlingen? En wat zijn de gevolgen voor de leraren, ondersteuners, ouders en leerlingen? Dit zijn de vragen die we in het praktijkonderzoek naar geïntegreerde groepen willen beantwoorden.

Verschiedende scholen voor so en sbo zijn al een aantal jaren bezig om intensiever samen te werken. In een onderzoek in 2017 gaf 41 procent van de 149

deelnemende so- en sbo-scholen aan intensiever samen te werken (Van Veen e.a., 2017). Op sommige plekken wordt niet alleen intensiever samengewerkt, maar ook toegewerkt naar het gezamenlijk lesgeven aan leerlingen in gemengde groepen, zoals geschetst in het voorbeeld van Sara, Joost en Kevin. Tot 2018 was dit alleen mogelijk binnen een symbioseregeling, omdat de wet het mengen van verschillende onderwijstypen niet toestond. Om tegemoet te komen aan de wens van scholen om te kunnen experimenteren met gemengde groepen heeft het Ministerie van Onderwijs, Cultuur

WAT DOET JOOST, DIE SNEL BANG IS, ALS SARA GAAT GILLEN?

en Wetenschap (OCW) in september 2018 de beleidsmaatregel 'Experimenten samenwerking regulier- en speciaal onderwijs' in het leven geroepen (Slob, 2018). Scholen die deelnemen aan deze beleidsregel kunnen enkele jaren experimenteren met het intensiveren van de samenwerking tussen verschillende schooltypen en het vormgeven van gemengde groepen. In de eerste tranche zijn zeven scholen gestart. Alle locaties zijn scholen voor so en sbo. Een van de doelen van de maatregel is het vergemakkelijken van expertisedeling tussen de verschillende disciplines binnen de verschillende schooltypen. Het idee is dat hierdoor het

onderwijsaanbod nóg passender kan worden voor de leerlingen (De Boer, 2020).

Scholen hanteren verschillende vormen om de samenwerking te intensiveren. Eén daarvan is het werken met gemengde groepen leerlingen. De gedachte

GEÏNTEGREERDE GROEP VRAAGT VEEL VAN LERAAR EN LEERLING

hierachter is dat op deze manier meer onderwijs en ondersteuning op maat geboden kan worden. In opdracht van het ministerie van OCW wordt het huidige onderzoek uitgevoerd, waaraan parallel ook een beleidsonderzoek loopt. In dit artikel geven we inzicht in het theoretisch kader van het onderzoek, de opzet, het verloop tot nu toe en de plannen voor de komende periode.

LERAREN, ONDERSTEUNERS, LEERLINGEN EN OUDERS

In ons onderzoek kijken we naar de gevolgen van het werken met gemengde groepen vanuit het oogpunt van de leraren en ondersteuners, de leerlingen en de ouders. Zoals eerder geschetst, verschillen de leerlingen in een geïntegreerde klas enorm van elkaar. Dat geldt ook voor hun leraren. Waar een leraar uit het voormalig so-cluster 4 beschikt over een rugzak vol de-escalatietechnieken bij spanning en agressie, kan een leraar uit het voormalig so-zml probleemloos verschillende niveaus van visualisatie aanbieden, zodat een afspraak voor iedere leerling te begrijpen is. En de leraar uit het sbo is in staat om de verwerking van de lesstof zo te differentiëren dat alle leerlingen een succeservaring opdoen. Als leerlingen met zeer verschillende ondersteuningsbehoeften in één klas zitten, wordt daarmee een groot beroep gedaan op de competenties van leraren en ondersteuners; zij hebben dus een breed palet aan competenties nodig.

Ook is het belangrijk dat leraren en ondersteuners een hoge mate van self-efficacy hebben. Dit leidt namelijk tot diepgaande zelfreflectie en minder angst om verschillende strategieën uit te proberen (Woolfolk e.a., 2008). Deze self-efficacy zal leraren en ondersteuners helpen in een klas te werken met leerlingen met ondersteuningsbehoeften die zij nog niet eerder in de klas hebben gehad. Wat leraren en ondersteuners daarnaast kan helpen is een positieve attitude ten opzichte van leerlingen met ondersteuningsbehoeften die voor hen wellicht minder bekend zijn (Avramidis & Norwich, 2002). Met een positieve attitude zijn zij beter in staat open te staan voor de leerling en kunnen leraren en ondersteuners gericht nagaan welke ondersteuning de leerling van hen vraagt.

Om te kunnen werken met gemengde groepen vragen we dus veel competenties, een hoge self-efficacy en een positieve attitude. Om dit te kunnen ontwikkelen,

hebben leraren en ondersteuners kennis nodig. Het samenwerken met en delen van expertise met collega's is een belangrijk middel om deze kennis op te doen (Sannen e.a., 2019).

Uiteraard moet een geïntegreerde setting bijdragen aan de ontwikkeling van leerlingen. In een school verwachten we tenslotte dat leerlingen leren. Omdat het leren in een klas een zekere mate van sociale gerichtheid van leerlingen vraagt, kan de combinatie van leerlingen in een geïntegreerde groep een grote uitdaging zijn voor leerlingen. Denk aan Joost, die angstig kan worden als Sara boos wordt door een verandering. Kan Joost dan nog tot leren komen? In het onderzoek willen we weten óf en hoe de gemengde groep de leerresultaten, het zelfbeeld, de sociale acceptatie en het gevoel van welbevinden van leerlingen beïnvloedt.

Naast de leraren en ondersteuners zijn ouders een belangrijke partner in het proces om te komen tot een geïntegreerde setting. Ouders kunnen een positieve of negatieve attitude hebben tegenover een gemengde groep. Daarbij is het van belang dat ouders tevreden zijn over het onderwijs en de ondersteuning die hun kind geboden wordt. Veelal is een speciale school niet een vrijwillige keuze. Om de ouderbetrokkenheid te bevorderen is tevredenheid van ouders noodzakelijk.

Een geïntegreerde setting biedt veel mogelijkheden en kansen voor leraren, ondersteuners, ouders en leerlingen. Tegelijkertijd vraagt het werken met een gemengde groep het één en ander. Onderzoek naar de gevolgen van een geïntegreerde setting ontbreekt volledig, zowel landelijk als internationaal. Ons

LERAREN LIJKEN ER NEUTRAAL TOT POSITIEF TEGENOVER TE STAAN

onderzoek wil daarin voorzien en we proberen een onderbouwing te geven voor de landelijke trend naar meer geïntegreerd onderwijs. De basisvraag die we proberen te beantwoorden is: "Wat zijn de gevolgen van een geïntegreerde setting voor leraren, ondersteuners, leerling en ouders?"

HET ONDERZOEK

Aan het onderzoek doen zeven scholen mee. Alle scholen bestaan uit een samenwerking tussen so- en sbo-scholen. De scholen zijn zeer divers. Soms werken twee schooltypes samen, soms drie. Soms is intensieve samenwerking met jeugdhulp aan de orde, soms in mindere mate. Een aantal scholen heeft daadwerkelijk gemengde groepen, andere zitten in het proces om hiernaartoe te werken. Alle scholen zijn hun ontwikkeling gestart in de onderbouw bij leerlingen van vier tot ongeveer zeven jaar oud. De focus van het onderzoek ligt daarom op deze leeftijdsgroep. In 2020 zullen de leerlingen van de leerjaren één tot en met vijf, hun leraren en ondersteuners en hun ouders

deelnemen aan het onderzoek. Het hele project loopt tot en met 2023.

We verzamelen op verschillende manieren gegevens. Ten eerste worden er leerlingprofielen gemaakt waar naast gegevens als IQ en didactische ontwikkeling

VERSCHILLENDE ONDERSTEUNINGS- BEHOEFTE ZIJN 'UITDAGING'

ook de ondersteuningsbehoeften van leerlingen in kaart gebracht worden. Ten tweede vullen leraren en ondersteuners een vragenlijst in over hun kennis en betrokkenheid bij het proces van de geïntegreerde onderwijssetting. Ten derde vragen we leraren en ondersteuners naar hun visie, attitude en self-efficacy. Ook komt de ondersteuning in en buiten de klas aan de orde en vragen we naar de randvoorwaarden die leraren en ondersteuners nodig vinden om een gemengde groep te kunnen draaien. Ten vierde voeren we observaties uit in de klas om de vaardigheden van leraren en ondersteuners zichtbaar te maken. Om inzicht te krijgen in het kennisdelen binnen de teams brengen we het professionele leernetwerk per school in kaart. Ten slotte gaan we in gesprek met de leerlingen en sturen we een vragenlijst naar de ouders. Om niet alleen te kijken hoe het gaat op de zogenaamde experimentscholen, vergelijken we deze ook met enkele scholen die niet toewerken naar gemengde groepen.

In het schooljaar 2019-2020 zijn we gestart met het afnemen van de vragenlijst 'kennis en fasen van betrokkenheid'. Deze vragenlijst is ingevuld door de leraren en ondersteuners. Ook hebben we leerlingprofielen kunnen maken om de ondersteuningsbehoeften van leerlingen in kaart te brengen. Ten slotte zijn interviews gehouden met leraren en ondersteuners over onder andere hun visie op geïntegreerd onderwijs, hun competentiegevoel en de voor- en nadelen van gemengde groepen. In verband met de coronamaatregelen hebben we een aantal onderzoeksactiviteiten niet kunnen uitvoeren. Wel hebben we enkele deelonderzoeken kunnen doen.

- Zo zijn in het voorjaar van 2020 interviews met leraren en ondersteuners afgenomen en zijn leerlingprofielen van leerlingen gemaakt. We noemen hier enkele voorlopige bevindingen:
- Leraren staan neutraal tot positief ten opzichte van geïntegreerd onderwijs.
- Dat leerlingen van elkaar kunnen leren en zich aan elkaar optrekken, noemen leraren een voordeel van gemengde groepen.

- Leraren beoordelen hun self-efficacy over het algemeen als voldoende.
- Leraren vinden het moeilijk om tegemoet te komen aan verschillende ondersteuningsbehoeften van leerlingen. Leraren zien dit als een uitdaging waarin zij zich willen ontwikkelen.
- Jongens hebben een hogere ondersteuningsbehoefte op het gebied van sociale- en emotionele ontwikkeling dan meisjes.

De komende jaren gaan we uitgebreidere data verzamelen op de scholen en blijven we de scholen volgen in hun ontwikkelingen naar een geïntegreerde setting voor so en sbo. Daarmee hopen we op termijn een goed beeld te kunnen geven van de ontwikkeling naar, en de gevolgen van een geïntegreerde onderwijssetting in het so-sbo.

Dit onderzoek wordt medegefinancierd vanuit het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (projectnummer 405-18-750), RENN4, Stichting Trigoon, Stichting PC (V)SO Kampen en omstreken, De Onderwijsspecialisten en CSO Apeldoorn.

Het onderzoeksteam bestaat uit Prof. Dr. Alexander Minnaert (Rijksuniversiteit Groningen), Dr. Anke de Boer (Rijksuniversiteit Groningen), Dr. Jan Bijstra (RENN4), Dr. Cathy van Tuijl (Hogeschool Saxion) en Christy Tenback, MSc (RENN4).

LITERATUUR

- > Avramidis, E., Norwich, B. (2002). Teachers' attitudes towards integration/inclusion: A review of the literature. *European Journal of Special Needs Education* 17: 129-47.
- > Boer, A.A. de (2020). *Evaluatie passend onderwijs. Sectorrapport speciaal onderwijs*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- > Sannen, J., Ferbuyt, N., Maeyer, S. de, Struyf, E., van Avermaet, P., & Petry, K. (2019). Development and validation of a social network instrument to assess and strengthen teacher collaboration in inclusive education. *Pedagogische Studiën*, 96, 190-207.
- > Slob, A. (2018). *Beleidsregel experimenten samenwerking regulier en speciaal onderwijs*. Beschikbaar via https://www.steunpuntpassendonderwijs-povo.nl/wp-content/uploads/2018/03/Beleidsregel_experiment_samenwerking_regulier_en_speciaal_onderwijs.pdf. Geraadpleegd op 6 januari 2021.
- > van Veen, D., Bosdriesz, M., Florian, L., Huizenga, P., Kuijs, K., Smeets, E., & van der Steenhoven, P. (2017). *Geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg in samenwerkingsverbanden passend onderwijs (primair onderwijs)*. *Praktijkonderzoek naar samenwerking en integratie van voorzieningen voor specialistische onderwijszorg sbo/so*. Zwolle/Amsterdam: Hogeschool Windesheim/NCOJ.